

NARODNO PREBUJENJE NA SLOVENSKEM

Kakšne so bile razmere na Slovenskem v 17. in 18. stoletju?

- Slovensko ozemlje je bilo razdeljeno med tri države: Kranjska, Goriška, Koroška, Štajerska in Trst so pripadali habsburški monarhiji, Prekmurje in Porabje ogrski državi, majhen del (Beneška Slovenija) pa beneški državi.
- Konec 18. stoletja je na slovenskem ozemlju živel okoli milijon ljudi.
- Približno 90% prebivalstva je bilo kmečkega.
- Slovence so v tem času zaznamovale terezijanske in jožefinske reforme.
- Kmečko prebivalstvo je govorilo slovenski jezik, kot jezik meščanov in višjih slojev se je uveljavila nemščina.
- Ozemlje Slovenije je bilo razdeljeno med več držav in pokrajin, zato se je med ljudmi razvila zavest pokrajinske pripadnosti (Štajerci, Korošci, Prekmurci, Kranjci, Istrani...).

Napredek in spremembe, ki jih prinesejo reforme Marije Terezije in Jožefa II.

Izboljšal se je položaj kmeta:

- znižanje tlake;**
- z odpravo osebne odvisnosti kmeta od zemljiškega gospoda, so kmetje, ki so imeli poravnane vse obveznosti do zemljiškega gospoda, lahko zemljo po želji zapustili ter se zaposlovali v manufakturah;**

S spodbujanjem uvajanja novih kultur in kmetijske tehnologije so začeli pridelovati **nove kulture** (krompir, koruza, fižol, buče...) in gnojiti polja ter tako pridelali več in bolj kakovosten pridelek. Okoli hiš so uredili zelenjavne vrtove (korenje, česen, čebula, kumare...) in po kmetijah sadili najrazličnejša **sadna drevesa** in grmičevja (jabolka, hruške, slive, češnje, orehe, marelice, breskve, kosmulje...). Velik napredek v tem času je doživelo **čebelarstvo**.

Odprava notranjih carin je pospešila tudi razvoj trgovine med deželami. S trgovino je naraščal tudi promet. Najpomembnejša trgovska pot na Slovenskem je potekala skozi Maribor, Celje in Ljubljano do Trsta. Sprva so po cestah blago prenašali tovorniki, kmalu so se jim pridružile kočije, po plovnihih rekah so blago prevažali s splavi (**flosarstvo**). Poleg trgovine so se razvijale **obrt, rudarstvo** in **fužinarstvo**. V mestih so nastale številne **manufakturne delavnice**.

Napredek na področju šolstva

Na Slovenskem ob koncu 18. stoletja večina ljudi ni znala pisati (od sto prebivalcev so bili pismeni le trije, štirje).

S splošno šolsko uredbo (leta 1774) je bilo uvedeno obvezno osnovno šolanje.

Z uvedbo **šolske reforme** je skrb za pouk prevzela država:

- poklic učitelja je postal bolje plačan, s tem pa tudi cenjen,
- splošna šolska uredba je uvedla obvezen pouk za vse otroke obeh spolov; med 6. in 12. letom so morali šolo obiskovati vsaj eno leto.

Preberi besedilo v učbeniku (str. 80) in ugotovi, zakaj je število šol in s tem število pismenega prebivalstva kljub reformi zelo počasi naraščalo?

RAZSVETLJENSTVO NA SLOVENSKIH TLEH IN NARODNO PREBUJENJE

Ideje razsvetljenstva so naše kraje dosegle z zamudo, in sicer šele v drugi polovici 18. stoletja.

To je čas, ko se posebej med izobraženci poveča zanimanje za slovenski jezik, kulturo in narodne običaje. Zato to obdobje imenujemo tudi **začetek narodnega prebujenja.**

Gospodarski, družbeni, politični in kulturni razvoj slovenskih dežel je v drugi polovici 18. stoletja omogočil začetke **slovenskega narodnega prebujenja**. Za to zgodovinsko obdobje je **značilno**:

- mnogi izobraženi Slovenci so menili, da slovenski jezik ni nič manj vreden od nemščine, in so poudarjali njegov pomen ter pomen slovenske kulture,
- nastala so prva dela, ki so bila pisana v slovenskem jeziku in namenjena šolski uporabi.

Prvi narodni buditelji so bili **duhovniki**. Zbirali so narodne pesmi, prevajali Sveto pismo, zbirali podatke in pisali knjige o razvoju slovenskih običajev, slovenščine in slovenske kulture.

Najpomembnejši narodni prebuditelji

Marko Pohlin (1735 - 1801)

Bil je slovenski duhovnik in jezikoslovec, ki se je zavzemal za razvoj slovenskega jezika in ljudi svaril pred nevarnostjo germanizacije. Leta 1768 je izdal slovnico **Kranjska gramatika** (*Die kraynerische Grammatik*), ki je sicer napisana v nemškem jeziku, a je v njej jasno pokazal svoj odklon do nemščine, sonarodnjake pa pozval, naj se ne sramujejo svojega jezika ter poudarjal, da je slovenski jezik enakovreden drugim jezikom. Izdal je obsežen trijezični slovar slovensko-nemško-latinskega jezika, imenovan **Tu malu besedišče treh jezikov** ter vzpodbudil nastanek prvega slovenskega pesniškega zbornika **Pisanice**. Okoli sebe je zbiral bodoče pesnike (med njimi tudi Valentina Vodnika) ter jih uril v slovenski pesniški besedi.

Jurij Japelj (1744 - 1807)

Bil je slovenski škof, jezikoslovec, prevajalec in pesnik ter član Zoisovega kroga. Skupaj z Blažem Kumerdejem je pripravil **drugi prevod Svetega pisma v slovenski jezik: Svetu pismu noviga testamenta**, izdal je več nabožnih knjig, pisal posvetne pesmi ter na Zoisovo pobudo leta 1807 napisal slovnico *Slavische Sprachlehre, das ist vollstandiger Grammatical-Unterricht von der krainerischen und windischen Sprache*, v kateri je želel podati novo podobo knjižnega jezika.

Najbolj dejavni so bili narodni prebuditelji, ki so se zbirali v krogu barona **Žige Zoisa.**

Zois je bil mentor in svetovalec slovenskim narodnim prebuditeljem, jih spodbujal v zanimanju za slovenski jezik, zgodovino, znanost, kulturo in jih denarno podpiral.

Baron Žiga Zois (1747 - 1819)

Bil je slovenski prevajalec, pesnik, pisatelj, naravoslovec in uspešen podjetnik. Bil je eden najbogatejših Slovencev svojega časa ter **osrednja oseba slovenskega razsvetljenstva**. V svoji hiši v Ljubljani je uredil obsežno knjižnično zbirko ter okoli sebe zbral nekatere najnaprednejše in najdejavnije Slovence tistega časa (Janez Anton Scopoli, Jurij Japelj, Blaž Kumerdej, Valentin Vodnik, Anton Tomaž Linhart, Jernej Kopitar...), ki so ustvarjali v duhu razsvetljenstva. Zois je bil njihov zaščitnik, ki jih je spodbujal in usmerjal ter finančno podpiral. Do neke mere se je Zois tudi sam poskušal v literaturi (prevajanje italijanskih opernih arij v slovenski jezik, pisal je lahkotne alpske poskočnice, skušal prevesti nemško pesem *Leonore* ...), večinoma pa se je navduševal za naravoslovje. Bil je navdušen mineralog, geolog, botanik in zoolog. V svoji zbirki, ki se danes nahaja v Prirodoslovnem muzeju Slovenije, je zbral več kot 5.000 mineralov. Raziskoval je območje okoli triglavskih gora ter se ukvarjal z ornitologijo. V svojih ornitoloških zapiskih je prvič sistematično zapisal slovenska imena za večino tedaj znanih vrst ptic na Kranjskem.

ZOISOV KROG: Jurij Japelj, Blaž Kumerdej, Jernej Kopitar, Valentin Vodnik, Anton Tomaž Linhart.

Anton Tomaž Linhart (1756 - 1795)

Velja za eno glavnih osebnosti preporoda na Slovenskem. Bil je dramatik, gledališki umetnik in zgodovinar ter je zaslužen za razvoj šolstva in knjižničarstva na Slovenskem. V času delovanja kot komisar ljubljanskega okrožja je podvojil število podeželskih šol na območju, na njegovo pobudo pa je bila leta 1792 v Ljubljani ustanovljena Licejska knjižnica. Svoja prva književna dela je zapisal v nemškem jeziku, nato pa je na pobudo Žige Zoisa začel pisati v slovenskem jeziku. Z veseloigrama **Županova Micka** in **Ta veseli dan ali Matiček se ženi** je ustvaril temelje slovenske dramatike. Na področju zgodovine je v nemškem jeziku zapisal zgodovinsko knjigo **Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije** (*Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven Oesterreichs*), v kateri je kot prvi zgodovino Slovencev obravnaval v celoti.

Valentin Vodnik (1758 - 1819)

Bil je slovenski pesnik, prevajalec, slovničar, urednik in narodni preroditelj, ki je s svojim obsežnim in raznovrstnim delo močno vplival na širjenje slovenske besede. Med leti 1795 in 1806 je spisal **Veliko pratiko** in **Malo pratiko**, med leti 1797 in 1800 je izdajal prvi časopis v slovenskem jeziku **Ljubljanske novice**, leta 1799 je izšla kuharska knjiga **Kuharske bukve**, leta 1818 priročnik za porodničarje **Babištvo**, sestavil je nekaj šolskih učbenikov (Abeceda za prve šole, Pismenost in gramatika za prve šole), predvsem pa je bil Vodnik pesnik. Svoje pesmi je objavjal v Pohlinovem zborniku Pisanice, med njimi tudi razsvetljensko hvalnico o preprostem Slovencu **Zadovoljni Kranjec**. Leta 1806 je izdal prvo znano slovensko pesniško zbirko **Pesme za pokušino**.

Jernej Kopitar (1780 - 1844)

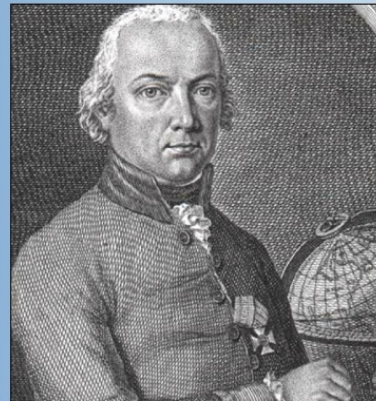
Bil je član Zoisovega kroga, ki je leta 1809 izdal **prvo slovensko znanstveno slovnico: Slovnica slovenskega jezika na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem**. V delu ***Glagolita Clozianus*** je s prevodom in komentarji objavil Brižinske spomenike. Zahteval je enoten knjižni jezik za vse Slovence.

Učenjaki in znanstveniki

Jurij Bartolomej Vega (1754 - 1802)

Bil je slovenski matematik, fizik, geodet in topniški častnik, ki se je v zgodovino vpisal predvsem z izumi za izboljšanje topništva, s pomočjo katerih je avstrijska vojska uspešno oblegala trdnjavo Kalemegdan in Turke prisilila k predaji. Na področju matematike je zaslovel z latinsko-nemško knjigo **Zakladnica vseh logaritmov** (*Thesaurus logarithmorum completus*) desetmestnih desetiških logaritmov in logaritmov trigonometričnih funkcij. Danes se po njem imenujeta najvišje priznanje za matematično znanje mladih v Sloveniji - **Vegovo priznanje**. Po Vegi je poimenovan tudi eden izmed kraterjev na Luni.

Anton Janša (1734 - 1773) velja za **začetnika modernega čebelarstva** in enega največjih poznavalcev čebel. Ovrigel je napačno prepričanje, da so troti vodonosi, trdil je, da je čebele koristno voditi na pašo, ter sklepal, da matico oplodijo v zraku. Panjem je spremenil obliko in velikost, kar je omogočilo zlaganje panjev v blok, pri slikanju panjskih končnic pa je pokazal tudi svoje slikarske sposobnosti. Na dunajskem dvoru je deloval kot učitelj čebelarstva ter po avstrijskih deželah predaval in ljudi poučeval o čebelarjenju. V nemškem jeziku je napisal dve knjigi o čebelarstvu: **Razpravo o rojenju čebel** in **Popolni nauk o čebelarstvu**, nauke katerih čebelarji upoštevajo še danes. Po njegovi smrti je Marija Terezija izdala odlok, po katerem so se vsi bodoči čebelarški učitelji pri usposabljanju morali učiti iz Janševih strokovnih knjig.

Janšev čebelnjak v Breznici

● Slovenski čebelar Anton Janša

Gabrijel Gruber na sliki, ki jo hranijo v Arhivu Republike Slovenije (Orlov, 2002, 332; Orlov, 1995, 371)

Jezuit Gabrijel Gruber je projektiral rečni prekop Ljubljanice s katerim se je zmanjšala nevarnost poplav na Ljubljanskem barju in v Ljubljani.